

ZA ODGOVORNO IN RESNICOLJUBNO KOMUNIKACIJO. ZA DEMOKRATIČNO IN VKLJUČUJOČO DRUŽBO.

(dokument za razpravo)

Komunikacija in jezik kot njeno temeljno orodje sta v središču človekovega delovanja in ustvarjanja. Človek na ta način zbira in sporoča informacije, se (samo)izraža, vstopa v stik z drugim ljudmi, opisuje in soustvarja družbeno realnost. Zaradi svoje vloge in pomena je svoboda govora ter izražanja ena izmed temeljnih človekovih pravic, ki je v – še posebej v evropskem in slovenskem – pravnem redu postavljena na visoko mesto med temeljnimi pravicami in svoboščinami.

Skozi svobodo izražanja se zagotavlja pluralizem mnenj, ki je ključen v demokratični družbi. Dediščina evropskega političnega liberalizma je, da je svoboda izražanja zaščiten pred represijo države tudi oziroma še posebej v primerih, ko gre za izražanje nevečinskih, neprijetnih, do oblasti in širše kritičnih mnenj.

Hkrati pa pravica do svobode izražanja ni absolutna, temveč vključuje dolžnosti in odgovornosti. Kot to velja za človekove pravice na splošno, predstavljajo osnovno mejo svobode izražanja pravice drugih. Legitimni cilj za njeno omejevanje pa je tudi obvarovanje temeljev demokratične družbe, ki jih zloraba pravice svobode izražanja spodkopava. Varstvo svobode izražanja je zato lahko podvrženo zakonskim omejitvam, a le takrat, ko so te nujne v demokratični družbi ter sorazmerne z upravičenim ciljem. Primeri, kadar trči svoboda izražanja ob dostojanstvo in pravice drugega ali ob temelje demokratične družbe, predstavljajo eno izmed najbolj zahtevnih pravnih tehtanj, v katerih pravna praksa vsakič postavlja standarde skrbnega razmejevanja med njimi.

Svoboda izražanja v demokratični družbi še zdaleč ni le pravno vprašanje. Glede na vlogo, ki jo imata jezik in svoboda izražanja za posameznika in družbo kot celoto, javna raba jezika in komunikacija nujno odpirata širše etične in sociološke dileme. Etika in kultura javnega komuniciranja je v dobi, ki jo zaznamuje pojav širjenja lažnih novic, žaljivega, manipulativnega, nestrpnega ali celo sovražno nastrojenega javnega govora, čemur daje zalet pojav novih tehnologij in platform za komunikacijo, povezana s številnimi družbenimi problemi. Toleranca teh pojavov ali neustrezno odzivanje nanje omogočajo, da se uveljavi kultura nevednosti, nekritičnega mišljenja, izenačevanja mnenj z dejstvi in s tem povezane slepe vere v mnenjske voditelje. V razmerah, kjer se nevednost ali zavedenost z napačnimi informacijami oziroma namernimi lažmi združita s strahom ter drugimi negativnimi čustvi, se krepi moč populizma in demagogije.

Dolžnost socialnih demokratov je, da v času, ko se svoboda izražanja v Evropi in v Sloveniji zlorablja tudi za doseganje političnih ciljev, s sredstvi, ki so nam na voljo v demokratični družbi, konsistentno opozarjamo na te zlorabe ter v zvezi z aktualnimi dilemami glede svobode izražanja ter nivoja javne komunikacije odpiramo etična, družbena in pravna vprašanja. Ta dolžnost izhaja iz naše odgovornosti zaščititi in krepiti demokratično in vključujočo družbo, v kateri je družbeno vezivo med posamezniki in skupinami ljudi ter

predpogoj za pristno družbeno solidarnost pluralizem razumsko oblikovanih ter svobodno in odgovorno izraženih stališč in mnenj.

Naš cilj ni in nikoli ne sme biti omejevanje svobode izražanja, ki je bila ljudem tudi na našem prostoru in s strani različnih oblasti zgodovinsko večkrat kratena. Cilj je z lastnim vzgledom v javni komunikaciji ter s preiščeno in sorazmerno uporabljenimi demokratičnimi sredstvi zavarovati svobodo izražanja pred njenimi zlorabami, še preden je prestopljena meja nastanka neposredne nevarnosti zla. V slovenskem pravnem redu to mejo zaznamuje javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, ki predstavlja ne le kaznivo, ampak tudi očitno protiustavno obliko zlorabo svobode govora in izražanja. Tovrstni govor in izražanje imata za namen in za posledico ponižanje ter dejansko razčlovečenje tistih, proti komur sta usmerjena – tipično gre za manjšine ali ranljive skupine ljudi –, obenem pa ga država najstrožje obravnava in sankcionira zaradi neposredne grožnje diskriminatornih mnenj in idej za družbo kot celoto.

Pristop k vprašanju etike javne besede in komunikacije, ki je temelječ na ali usmerjen h kaznovanju, je v temelju zgrešen in izključujoč. Izhodišče za odpiranje vprašanj na področju svobode izražanja mora biti prepoznavanje in ločevanje med različnimi stopnjami njenih zlorab svobode ter njihovih dejanskih tveganj in nevarnosti za zaščito pravic drugih posameznikov, formalno in dejansko demokratičnost družbe ter, ne nazadnje, za integriteto pravice kot take. Tak pristop v središčno mesto postavlja komunikacijski kontekst (kdo, kdaj, kje, s kake pozicije, komu je nekaj izrekal oziroma izražal ...) in ne izolirane enote komunikacije. Ker svoboda izražanja poleg obveznosti neposeganja vanjo ustvarja tudi dolžnost, da država zagotovi pogoje, v katerih posameznice in posamezniki uresničujejo svobodo izražanja v njenem avtentičnem smislu, moramo kot demokratična, odgovorna ter človekovim pravicam zavezana družba razviti sorazmerne mehanizme za preprečevanje ter sankcioniranje različnih ravni zlorab svobode izražanja.

Za odgovorno in resnicoljubno komunikacijo, ki zasleduje cilj demokratične in vključujoče družbe, ne zadostuje niti zgolj zanašanje na samorefleksijo in samoregulacijske mehanizme znotraj raznolikih (stanovskih) organizacij niti razširitev definicije kaznivih oblik zlorab svobode izražanja. Omenjena, bolj ali manj nasprotujoča si pristopa k regulaciji tega področja, sta koristna predvsem za razumevanje kompleksnosti problema, h kateremu pristopamo. Dobrodošla sta kot miselna vaja za prepoznavanje pravnih problemov in negativnih družbenih pojavov, ki bi bili v primeru uporabe izključno prve ali druge oblike regulacije bodisi nezadostno bodisi prekomerno sankcionirani glede na tveganja, ki jih povzročajo za individualne pravice ali za družbo in glede na naravno ter namen pravice do svobode izražanja.

Z vprašanjem mehanizmov za preprečevanje ter – kolikor je to potrebno in primerno – sankcioniranje zlorab svobode izražanja se moramo ukvarjati in iskati rešitve vsaj na treh ravneh.

Kadar je svoboda izražanja zlorabljena na način, da poseže izključno v pravice posameznice ali posameznika, na primer skozi kaznivo dejanja zoper čast in dobro ime, morajo biti oškodovani osebi zagotovljena učinkovita pravna sredstva za zaščito njenih oziroma njegovih pravic. Kot posamezniki in kot družba, ki visoko vrednoti svobodo izražanja v njeni pristni obliki, moramo biti sposobni obsoditi tovrstna dejanja ne glede na to, komu so bile na ta način pravice kršene. V demokratični in vključujoči družbi je še posebej ključno, da zmoremo kršitve pravic, ki jih povzročata zloraba svobode izražanja, prepoznati in jih obsoditi, kadar zadevajo posameznice in posameznike, s katerimi sicer ne delimo enakih mnenj in stališč.

Najbolj polemično polje v strokovni javnosti in civilni družbi v slovenskem prostoru zadeva vprašanje potrebe po pravni regulaciji situacij, ko zloraba svobode izražanja poseže v pravice posameznikov, ki pa ima tudi širše družbene posledice, a javno dejanje ne predstavlja utemeljene neposredne nevarnosti za zadevne posameznike oziroma skupine ter hkrati za javni red in mir. V to kategorijo sodi predvsem javno izražanje sovražnosti ali diskriminatornih predsodkov na osnovi osebnih okoliščin, kakršne so rasa, etnična pripadnost, narodnost, spol, spolna usmerjenost, politična ali moralna prepričanja, invalidnost, socialni status ...

Del stroke v zvezi s tem opozarja na razkorak med sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice, ki poleg žaljivega govora ter govora, ki spodbuja nasilje, vključuje tudi zlorabe svobode izražanja, ki so v nasprotju s konvencijskimi vrednotami, še posebej družbeno strpnostjo, mirom in nediskriminacijo, in med normativno ureditvijo ter zlasti prakso v Republiki Sloveniji. Čeprav tovrstno uresničevanje pravic v nasprotju z njihovim namenom brez (izraženega naklepa) storitve kaznivega dejanja ne pomeni

neposredne grožnje demokratični ureditvi, pa s postavljanjem posameznikov in skupin v podrejen položaj, poniževanjem in diskurzivnim razčlovečenjem ogroža ali celo dejansko onemogoča demokratično razpravo. S tega vidika ter spričo širšega okvirja, ki ga v slovenskem pravnem redu predstavlja protiuustavnost spodbujanja k na osebnih okoliščinah utemeljeni neenakopravnosti in nestrpnosti, se zastavlja vprašanje, ali je načelo sorazmernosti pravnega omejevanja svobode izražanja, kakor se je uveljavilo v praksi Evropskega sodišča za človekove pravice, na ustrezen način, če sploh, uporabljeno v našem pravnem redu.

Dodaten argument za odpiranje tovrstnih pravnih vprašanj je odsotnost pravne prakse v zvezi s temi primeri, kljub temu, da gre v primeru kolizije med svobodo izražanja z drugimi človekovimi pravicami ter temeljnimi načeli demokratične družbe za izjemno zahtevno tehtanje, ki ga s celostnim presojanjem konteksta izražanja posameznih idej in mnenj ter interpretacijo (mednarodnega) prava človekovih pravic lahko verjetno najbolj kvalificirano opravi le sodišče. Vzporedno z razpravo glede možnosti za preprečevanje ter sorazmerno pravno sankcioniranje, ki ni v nasprotju z bistvom svobode izražanja ter nujnostjo njenega varovanja v demokratični družbi, moramo tudi na omenjeni ravni zlorab svobode izražanja iskati druge družbene mehanizme, ki bi – odvisno od sklepa razprave – lahko potencialno nadomestili ali dopolnili pravne oblike sankcije.

V dobi, ki je označena kot postfaktična, da bi s tem pridevnikom bil nazorno orisan kontrast z racionalizmom, na katerem je utemeljena naša zahodnišča civilizacija, ne smemo podcenjevati strukturne moči, ki jo lahko pridobi laž, ter kako lahko tako opremljena predstavlja grožnjo dejanski in tudi formalni demokraciji. Od vseh treh ravni možne zlorabe svobode izražanja je verjetno normalizacija in institucionalizacija laži ter njena instrumentalizacija v politične namene še najmanj pravno vprašanje.

Manipulacija z dejstvi ter namerno izkrivljanje resnice imata izdatno podporo predvsem v novih tehnologijah, ki uporabnikom ciljno usmerjeno dostavljajo enostranske, prilagojene in popačene informacije, ki podpirajo njihovo že izoblikovano mnenje o zadevi. Na ta način je dejansko onemogočen pluralizem mnenj in idej, ki se v demokratičnih družbah soočajo med seboj, da bi se skozi komunikacijski proces izoblikovala resnica ter jasno razpoznavni obči interes ter volja ljudi. Poleg dejanske demokratičnosti družbe instrumentalizirana laž razjeda tudi formalno politično demokracijo, saj institucijam, ki so postavljene v demokratični družbi ruši legitimnost, s tem ko jim očita tisto, kar ima v resnici za svoj cilj, tj. da namerno izključujejo pomemben ali celo odločilni spekter idej in mnenj ter na ta način ne odražajo in ne uresničujejo prave ljudske volje.

Strukturno moč laži krepi normalizacija laganja, predvsem pa dejstvo, da laž kot diskurzivna strategija ni omejena samo na populizem in demagogijo na desnici, temveč se ji z istimi tehnikami zoperstavlja tudi politična levica. Trdoživost očitnih in racionalno dokazanih laži implicira, da je za demokratično in vključujočo družbo, osnovo katere predstavljajo izobraženi, informirani, odgovorni in avtonomni posameznice in posamezniki, našo razpravo nujno razširiti. Neizogibno in nemudoma moramo nasloviti izzive in grožnje, ki jih pojav lažnih novic, relativizacija dejstev, zgodovinski revizionizem ter instrumentalizacija laži v politične namene predstavljajo na področju vzgoje in izobraževanja ter v njihovo naslavljanje čim bolj vpeti znanost. Za reprodukcijo laži ter njeno politično instrumentalizacijo se zlorablja medije ter nove družbene platforme, zato se moramo ukvarjati s podobo medijske krajine ter mehanizmi, ki ščitijo svobodo odgovornega ter resnicoljubnega izražanja v medijih, varstvo in toleranco pa nasprotno odrekati vsem oblikam njene zlorabe.

Cilj formalno ter pristno demokratične in vključujoče družbe se mora odražati ne le v vsebini aktivnosti in ukrepov za odgovorno ter resnicoljubno komunikacijo, ki naj bi vodili k uresničevanju tega cilja, temveč že v fazi načrtovanja in strukturiranja razprave o zadevnih aktivnostih ter ukrepih. Svoboda izražanja državi nalaga obveznosti za zaščito središčnega mesta svobode jezika in komunikacije v demokratični družbi, katerim se državni organi ne morejo in ne smejo izogniti. Iz narave obveznosti ter kompleksnih izzivov in groženj avtentični svobodi izražanja, ki se jih ne da niti geografsko niti področno zamejiti, pa je jasno, da jih ni mogoče naslavljanje le s proaktivnim delovanjem države, temveč zgolj skozi dvig kulture dialoga. Da bi odpirali prava in vsa relevantna vprašanja ter se izogibali bližnjicam, ki so nasprotno s ciljem samim, sta v vseh fazah internega ter javnega dialoga nujna odprta razprava, ki pripušča in spodbuja različne ideje in racionalno argumentirana mnenja, ter partnerski odnos s stroko in civilno družbo.